

WŁODZIMIERZ WYSOCZAŃSKI

Uniwersytet Wrocławski

Zrobić coś dla czyjegoś dobra. Analiza formalnoznaczeniowa i kulturowa na materiale polskim i rosyjskim

Dobro, które nie byłoby kochane, nie może być ani doskonale poznane, ani posiadane. Kto bowiem może poznać, czym jest dobro, skoro się nim nie cieszy? Jakże zaś może się cieszyć, skoro go nie kocha.

(św. Augustyn, *De diversis quaestionibus octoginta tribus – O różnych osiemdziesięciu trzech kwestiach*)

Temat *Życzliwość i agresja w języku i kulturze* zakłada – poza możliwościami istniejącymi w systemach niewerbalnych – przede wszystkim ujęcia językowo manifestowanych zagadnień życzliwości i agresji. Chodzi tu zarówno o płaszczyznę zachowań werbalnych, a więc stanowisko pragmatyngwistyczne dotyczące użycia języka, w której mieszczą się m.in. różnorodne, zwłaszcza etykietałne, grzecznościowe i niegrzecznościowe akty obcowania językowego¹, jak i o płaszczyznę wyznaczaną przez zasób leksykalno-frazeologiczny języka, ukazującą prawidłowości afiliacji kulturowo-językowych konkretnej wspólnoty językowej, ponieważ „słownictwo danego języka utrwała pewien rodzaj widzenia rzeczywistości” (Tokarski 1993: 335), podobnie też „poprzez analizę frazeologizmów można dotrzeć do wielu aspektów utrwalonego w języku obrazu świata” (Lewicki, Pajdzińska 1993: 321). Zakodowany w języku narodowym swoisty pogląd na świat ukazuje również postawy i stereotypy działania, które „najczęściej są [...] związane z językiem, z określoną nazwą, która obejmuje całe »bogactwo« treściowe przesądów, niechęci, nienawiści czy też – przeciwnie – ocen pozytywnych. Przy tym słowo nie jest czymś zewnętrznym w stosunku do postaw i zachowań ludzkich, lecz sta-

¹ Por. m.in. prace: Marcejanik 1997; Ożóg 1990; Pisarek 1995; Tomiczek 1983; Wysoczański 1992: 63–79 oraz artykuły tworzące tom 6. *Polska etykieta językowa* z serii *Język a Kultura* (*Polska etykieta...* 1992).

je się ich częścią właściwą" (Schaff 1967: 244). Właśnie materiał tego obszaru będzie przedmiotem dalszych rozważań, przy czym z obu antonimicznych typów zachowań² (życzliwości i agresji) w pracy poruszone zostaną tylko niektóre kwestie semantyki lingwistycznej pozostające w obszarze znaczeniowym *życzliwość*, której eksplikacja słownikowa brzmi następująco: *życzliwość* rzecz. od *życzliwy*³; natomiast w hasle *życzliwy* czytamy: 'dobrze komuś życzący, przyjaźnie usposobiony, przychylny; będący wyrazem, objawem przyjaznych uczuć, przychylności'⁴. Należy przy tym podkreślić konstatację, że „antynomiczna kategoria pojęciowa dobra i zła jest fundamentalną kategorią wszelkich religii. Formy językowe odpowiadające tym ogólnym pojęciom daleko wykraczają poza antonimy przymiotnikowe *dobry / zły* i rzeczownikowe *dobro / zło* (Greszczuk 1998: 19).

Wydaje się słuszne postawienie tu pytania o proporcje ilościowe między zleksykalizowanymi połączeniami wyrazowymi mającymi sens 'życzliwość' oraz 'agresja' w ich szerokim rozumieniu. Już choćby pobieżny przegląd słowników objaśniających i frazeologicznych potwierdza wstępne odczucia użytkownika języka o zdecydowanej przewadze tych drugich. Poświadczają to ponadto wyodrębnione działy hasłowe w słownikach zorientowanych na układ tematyczny. Na przykład w *Słowniku polszczyzny potocznej* Janusza Anusiewicza i Jacka Skawińskiego (1996: 144–158) w rozdziale *Stosunki międzyludzkie: Człowiek i inni ludzie* dział *Działanie na czyjąś korzyść* mieści się w zasadzie na jednej stronie, podczas gdy hasła w dziale *Działanie na czyjąś szkodę – wymuszenie określonych zachowań* zajmują 13 stron⁵. Również niewielki zakres eufemizacji określeń z pola, które można nazwać 'wszelkie działania na czyjąś szkodę' – jak wynika z danych *Słownika eufemizmów* Anny Dąbrowskiej (1998)⁶ – daje podstawę do potwierdzenia sądów o stabilności wyrażen językowych przedstawiających negatywne postępowanie człowieka względem innych ludzi.

² Przecistawieniu *życzliwości* agresji, dobra złu w relacji człowiek – zwierzę poświęciłem odrębną pracę porównawczą (Wysoczański 2003: 81–95). Zasadne jest tu jeszcze zwrócenie uwagi na wskazywany w refleksji filozoficznej Elzenberga dualistyczny charakter zasady *życzliwości*, por. „Wyrozumiałość, *życzliwość* wobec ludzi są – w rozumieniu Elzenberga – cechami ambiwalentnymi. Zdarza się przecież, że swoją wyrozumiałością i *życzliwością* darzymy wrogów człowieczeństwa. Cnota *życzliwości* może być cenna tylko wtedy, gdy występuje współ z innymi, w pewnym sensie przeciwnymi jej, jak *bojowość* i jej pochodne” (Zubelewicz 1994: 79).

³ Np. *szczerza, chłodna życzliwość; atmosfera wzajemnej życzliwości; pozyskać, zdobyć, zjeść sobie czyjąś życzliwość; doznać od kogoś życzliwości; spotkać się z życzliwością; potraktować kogoś z życzliwością* (Słownik... 1981: 1098).

⁴ Np. *życzliwy człowiek; nauczyciel życzliwy dla uczniów; życzliwe słowa; życzliwy uśmiech; fraz. patrzeć na kogoś, na coś życzliwym okiem 'sprzyjać komuś, czemuś'* (Słownik... 1981: 1098).

⁵ Por. też w tym względzie dział: *Pomoc, wsparcie, dopomożenie* w słowniku Jaranceva (Яранцев 1985: 267–271).

⁶ Por. zwł. *Określenia nieuczciwości, fałszowania, oszustwa* (s. 168–171); *Określenia złego wychowania, chamstwa* (s. 171–172).

Z tak zakreślonego obszaru znaczeniowego *życzliwości* wybieramy zgodnie z zapowiedzią w tytule pracy pojęcie *dobra* rozumianego jako 'skłonność do czynienia dobrze; także: łagodność, życzliwość'⁷ zafiksowanego w skonwencjonalizowanych wyrażeniach języka polskiego i języka rosyjskiego (dających podstawę wypełnienia pola 'dobroci' w dalszych naszych dociekaniach konfrontatywnych na materiale innych języków). Ekscerpca materiału słownikowego pozwala dostrzec przede wszystkim regularną dwudzielność językowej artykulacji ludzkich postaw – postawie życzliwości: *dobrze komu życzyć* przeciwstawia się postawa nieżyczliwości: *utopić kogoś w łyżce wody; в ложке воды утопить кого*⁸ oraz agresywności i wrogości: *ciosać komuś kółki na głowie; wziąć kogoś, coś za mordę*, pragnieniu (życzeniu) dla kogoś dobra: *wszystkiego dobrego!; всего доброго!*, przeciwstawia się pragnienie dla kogoś zła: *bodajbys z piekła nie wyszedł*. Skonkretyzowaniem sfery woliwytnej jest postawa skłonności do czynienia dobra, do pomagania, do ofiar, poświęceń itd., którą wyrażają leksemy typu: pol. *dobroczynny, dobry, szczodroblivy, ofiarny*, ros. *добрый, эсмервенный* itp. i stanowiąca zaprzeczenie tegoż postawa zamknięcia na dobro. Następną opozycję tworzą związki odzwierciedlające znaczenie 'czynienie dobra': *czynić dobrze komuś: вернуть добро*⁹ versus czynienie zła, przeszkadzanie w urzeczywistnieniu dobra: *podstawić komuś stołka ÷ подложить свинью кому; rzucić / rzucić kłody pod nogi komuś: вставляют / ставят палки в колёса кому-н*)¹⁰.

Całociętemu ujęciu problematyki wyrażania znaczenia 'zrobić coś dla czyjegoś dobra' w języku polskim i rosyjskim służy założenie badawcze, sprawa-

⁷ I odpowiednio: *dobry* – jako 'życzliwy, skłonny do pomagania; łagodny, serdeczny, przyjazny' (*Słownik...* 1978: 404–405), przy czym, co trzeba podkreślić, pojęcie to zaliczane jest do tzw. prymitywów semantycznych. por. „Natomiast pojęcia proste, takie jak [...] *dobry* i *zły*, są względne, jeśli nie absolutnie niezależne od kultury (oczywiście nie w tym sensie, że to, co dobre i złe, jest takie samo we wszystkich kulturach, ale w sensie takim, że wszystkie kultury mają pojęcia *dobry* i *zły*)” (Wierzbicka 1999: 140).

⁸ Dwukropek oddzielający przykłady oznacza ich równoważność semantyczną i formalną (lub formalną bliskość), znak + wskazuje na zgodność znaczeniową przy znacznej rozbieżności strukturalnej, natomiast znak = stosowany jest w przypadku odmiennego wypełnienia leksykalno-strukturalnego jednostek przystających pod względem sensu.

⁹ Wariantem ich są frazeologizmy wyrażające znaczenie zaniechania czynienia dobra. por. *na pastwę losu (rzucić, zostawić kogoś)*: *на произвол судьбы (бросать, оставлять кого-н.)* oraz wyrażające obojętność, np. *coś kogoś mało / nie wzrusza* 'coś kogoś nie obchodzi, jest mu obojętne'. Dobrem byłaby więc celowa działalność ludzka, będąca środkiem wywołania, z założenia pozytywnego, rezultatu (zob. Terminińska 1980: 153–154).

¹⁰ Dualizm ten jest natury ogólniejszej, oddają go, np. ciągi równoważności etyczno-estetycznych w strukturze narracyjnej bajki, por. *cnota* → *dobro* → *dobro versus nieżyczliwość* → *zło* → *zło*, prawda etyczna bowiem tych tekstów kultury „mówiąca, że dobro rodzi dobro, cnotę wygadza się, a zło stanowi opozycję dobra, to stara zasada sposobu widzenia świata” (Robotycki 1994: 175–176). Dodać tu trzeba, że – na przykład – w doktrynie augustyńskiej o dobru i złu „zło jest brakiem dobra” z jednoczesnym założeniem, że „wszelka natura jest dobra”, a „najwyższym dobrem, dobrem, od którego nie ma większego dobra, jest Bóg. Dlatego jest to dobro niezmienne, prawdziwie wieczne i prawdziwie nieśmiertelne” (św. Augustyn 1954: 169, 171).

dzające się do trójdzielności obszaru dociekań: płaszczyzny strukturalnej, strony znaczeniowej, kontekstualnej oraz wymiaru zinternalizowania i zdeterminowania kulturowego, zespolonych podejściem konfrontatywnym. Pozwoli to ukazać stopień ekwiwalencji znaczeniowo-strukturalnej i konotacyjnej, warunkowanej zwłaszcza względami społeczno-kulturowymi i religijnymi oraz implikowanego przezeń (uznawanego bądź tylko realnie istniejącego) systemu wartości. Podejmowane rozważania nad zagadnieniem językowo-kulturowego ujmowania sensu 'zrobić coś dla czyjegoś dobra' dotyczą problemu wartości, dobro drugiego człowieka uznawane jest bowiem za pojęcie centralne kategorii wartości moralnych (Puzynina 1992: 157), dobra są przedmiotową formą moralności (Dziński 1997: 139); dotyczą też one zagadnień poznawania cech języka wartości¹¹. Całość przedstawień, zwłaszcza w świetle ostatnich kwestii, umożliwi globalne spojrzenie na tkwiącą i przejawiającą się w utrwaleniach i manifestacjach językowych działalność człowieka w rozpatrywanym wymiarze¹².

Jednostki stanowiące przedmiot analizy obejmują związki wyrazowe oraz leksemy proste, które pod względem strukturalno-znaczeniowym rozpadają się na dwie główne grupy. Pierwszą tworzą związki wyrażające eksplicytnie znaczenie 'dobra dla innych' i ich synonimy. W obu językach jest ich wyjątkowo niewiele, ich liczba nie przekracza w zasadzie kilku jednostek, por. *оказать кому добро* : *сделать кому-л. добро*. Za zwroty synonimiczne w przedstawionym rozumieniu można uznać te, które wskazują na uszczęśliwianie kogoś, np. *привлечь кому скръдь* *до рамин* + *прудать крылья кому*. Drugą, obszerną, grupę stanowią leksemy, związki łączliwe i frazeologiczne wyrażające implicytnie najprzeróżniejsze odcienie utrwalonego językowo znaczenia 'dobra dla kogoś', np. *приходить кому з потосц* : *приходить кому-л. на помощь*; *ульц* *чужему лосови* : *облегчить чью-л. судьбу*. Zakresowo grupy te wyznaczają (por. Puzyrina 1992: 60–63) przymiotnik *добры* z kontekstowym znaczeniem dobra moralnego w sensie 'dobroci', którego parafrazą może być konstrukcja *добры для...* przy *добры* jako określeniu człowieka życzliwego i chętnego do pomagania oraz rzeczownik *добро* jako nazwa cechy w tym samym rozumieniu dobra moralnego w sensie 'dobroci', a więc będącego odpowiednikiem *добры* w jednym spo-

¹¹ Por. też tom 3 z serii *Język a Kultura (Wartości...* 1991) poświęcony problematyce wartości i wartościowań w języku i tekście.

¹² Por. w tym względzie następujące stwierdzenie: „Tradycja europejskiej myśli filozoficznej sprawia, że kiedy przywołujemy pojęcie dobra i zła, to odsyłają nas one natychmiast do problemów etyki i moralności, te zaś z kolei kierują naszą uwagę ku kwestiom metafizycznym: ontologicznego statusu dobra i zła w strukturze bytu i świata, ich miejsca w życiu i świadomości człowieka, w naturze, społeczeństwie oraz w historii. Tymczasem pojęcie dobra i zła obecne są we wszelkiej działalności aksjologicznej człowieka. Niemal wszystkie systemy aksjologiczne, wszystkie hierarchie wartości – niezależnie od tego, czy kształtują się one w dziedzinie etyki czy estetyki, polityki lub ideologii, wartości społecznych albo utylitarnych – formują się w skali, której bieguny wyznaczają pojęcia dobra i zła. Ten aspekt kategorii dobra i zła bywa rzadziej dostrzegany, a często jest też kamuflowany w zupełnie innej terminologii” (Rowiński 1994: 19).

śród wielu innych jego znaczeń¹³. Ze stanowiska semantycznego całość analizowanego materiału można podzielić na kilkanaście kategorii semantycznych, często bez wyraźnych stref granicznych. Ilustrują je przytoczone dalej przykłady.

1) Rozbudowaną grupę stanowią jednostki o znaczeniu 'ofiara, oddanie, poświęcenie', np.:

być komuś oddanym duszą i ciałem : *быть преданным кому-л. душой и телом*; *oddać życie za kogoś* 'umrzeć za kogoś' : *отдать жизнь за кого-л.* + *класть / положить / сложить живот за кого-л.* : *положить жизнь за кого-л.* + *жертвовать / пожертвовать (своей) жизнью ради кого-л.* + *посвятить / посвящать свою жизнь кому-л.* + *класть / положить голову за kogo*; *nadstawiać, nadstawić kark / karku* + *nadstawiać za kogoś głowę* 'narażać, poświęcać się dla kogoś' + *подставлять (свою) голову* + *отвечать / поручаться / ответить / поручаться головой за kogo*; *pójść / rzucić się / skoczyć dla kogoś / za kogoś / za kims*, *na czyj rozkaz / skinienie / polecenie w ogień* 'być gotowym uczynić, poświęcić dla kogoś wszystko' : *пойти в огонь за kogo* + *идти / пойти / готов / готова в огонь и в воду за kogo, за кем*; *nie poskapić / żałować dla kogoś (własnej) krwi* + *уточzyć krwi з сердца* + *лить (свою) кровь за kogo-л.*; *wyjść serce z piersi dla kogoś* 'być zdolnym do największych poświęceń' ≈ *положить душу за kogo*; *żyć dla kogoś* »pracować, działać, poświęcać się dla kogoś» ≈ *таскать / доставать каютаны из огня для kogo, кому* 'wypełniać bardzo trudną pracę, z rezultatów której korzysta inny';

narazić się dla kogoś 'wystawi(a)ć się na niebezpieczeństwo'; *zrobić dla kogoś ofiarę z czegoś* 'poświęcić coś dla kogoś'

Dobro w rozważanym tu wymiarze znajduje swe „siedlisko” przede wszystkim w duszy będącej „jedną z dwóch części człowieka” i zarazem „częścią innego świata”, którego z kolei „częścią są istoty dobre”, toteż „ze względu na tę część człowiek może być dobry”, oraz stanowiącego z duszą część wspólną człowieka widzialnego ciała (zob. Wierzbicka 1999: 525–526), co podkreśla całkowitość ofiarności w dobru. Tę zupełność dobra uwidaczniają również inne kulturowo naznaczone w obu językach pojęcia: *życie, ogień, woda, krew, serce, głowa i kark*. Ogień, jako jeden z praelementów świata, występuje nieodłącznie z wodą, a poprzez spalanie wiąże się z unicestwieniem (*Słownik stereotypów...* 1996: 266–268): tu ofiarą całopalną dla drugiego. Ofiarę zupełną znamionuje też danina krwi, serca, poświęcenie głowy (karku) jako najistotniejszych dla utrzymania funkcji życiowych człowieka.

¹³ „Dobro jest wartością, którą można określić jako sposób istnienia Dla”, toteż „dobro człowieka sugeruje dobry motyw || chęć, wolę i wiąże się z charakterem i zachowaniem człowieka” (Nowakowska-Kempna 1986: 138, 140). Godzi się też dodać, że dzieciom łatwiej jest „określić kogoś (lub coś) przymiotnikiem: dobry. Stąd też przymiotnik ten można uznać w pewnym sensie za 'synonim' rzeczownika abstrakcyjnego »dobro«” (Baran 1996: 72).

Rozpatrywaną podgrupę charakteryzuje zarówno ekwiwalencja formalnoznaczeniowa licznych zwrotów, jak i przystawalność kognitywno-kulturowa obrazu skrzydeł wskazujących na możliwość podźwignięcia się z psychicznego dołka.

4) W rozpatrywanym polu semantycznym mieszczą się licznie reprezentowane związki wyrażające niesiony 'ratunek, sukurs, odsiecz, obronę', np.:

bronić / osłaniać / zasłaniać / zasłonić kogoś (własną) piersią (własnymi piersiami) + стоять / стоять / встать грядью за кого 'mężnie bronić kogoś'; bronić kogoś do ostatniego tchnienia : защищать кого до последнего дыхания; іść, прийти, прийти, спешить, поспешить комуś на ратunek a. z ratunkiem + прийти на помощь, на выручку;

udzielać ratunku 'ratować kogoś'; ratować kogoś 'nieść pomoc w niebezpieczeństwie'; ratować kogoś od głodowej śmierci, od zepsucia (moralnego), od wycieńczenia, od napaści; ratować kogoś w potrzebie, w nieszczęściu; ratować kogoś z opresji; неść / принесть / приносить ратunek (комуś); даć / давать ратunek комуś; бег / ruszyć / rzucić się на ратunek;

спастись жизнь кому-л.; стоять / стоять / встать горой за кого 'ze wszystkich sił bronić kogoś'; брать / взять кого-л. под (свою) защиту; вставать / встать на защиту кого-л.; выступать / выступить в защиту кого-л.; становится / стать на защиту кого-л.; стоять на защите кого-л.

Wśród wielu zwrotów wyrażających znaczenie 'ratunku i obrony' uwidaczniają się zwłaszcza te, w których rolę puklerza w sytuacji grożącego komuś niebezpieczeństwa pełni w obu językach nastawiona pierś.

5) Podobnie do powyższych należy traktować utrwalone połączenia o znaczeniu 'ocalenie, uratowanie, wybawienie':

wyciągać / wyciągnąć kogoś z błota : вытаскивать / вытащить из грязи кого 'z hańby, z poniżenia';

podnieść kogoś z upadku, z ruiny 'dźwignąć; wyratować'; уchronić kogoś od niebezpieczeństwa, od nędzy, niedostatku, od przeziębienia; уchronić kogoś przed cierpieniem, przed śmiesznością; wyciągnąć 'wydobyć kogoś z tarapatów, pomóc komuś uwolnić się z opresji'.

Znaczenie wyratowania z najgłębszego upadku moralnego przywołują kulturowo przejrzyste pojęcia *błota* i *ruiny* konotujące stan rozkładu moralnego człowieka.

6) Analizowany materiał poświadcza także oddziaływanie przez 'ukierunkowanie w czymś, pokazanie sposobu postępowania'¹⁵, por.:

¹⁵ Bowiem „Troskę o *dobro* drugiego człowieka można rozumieć bądź tylko jako troskę o to, żeby życie drugiego człowieka było *dobrze* (w sensie hedonistycznym), bądź też jako troskę o to, żeby życie to było *dobrze* także w tym sensie, by był on zdolny do czynienia *dobrych*, by miał *dobrą* postawę życiową” (Puzynina 1992: 157).

wskazywać / wskazać komuś drogę do czegoś : *выводить / вывести на допрозы / на путь кого; спrowadzić / спrowadzać kogoś na właściwą drogę + nawrócić / nawracać kogoś na drogę snoty + наставляять / направлять / обрацать / наставить / направить / обратит на путь кого* 'pobudzić do zmiany postępowania na dobrą stronę, skłonić do dobra' + *направлять / обрацать / наставить / направить / обратит на путь истинный / истинны кого; wyprowadzić / pokierować / wykierować kogoś na człowieka / na ludzi* 'pokierować czyimś losem tak, by ktoś osiągnął wykształcenie, doszedł do stanowiska' : *вывести в люди кого; zrobić z kogoś człowieka : сделать человека из кого.*

W językowym budowaniu znaczenia skłonienia kogoś do dobra, pokierowania czyimś losem wyzyskiwane są m.in. asocjacje z *prostą, właściwą drogą*, a także z wyobrażeniem „właściwej postawy” człowieka.

7) Niektóre z analizowanych jednostek mają sens 'odciążenie, ulga', np.:

osłodzić / ocukrować komuś pigułkę + owinąć (gorzką) pigułkę (w opłatek) + золотить / позолотить пилюлю; ulżyć czyjej doli 'pomóc komuś, zaopiekować się kimś' : *ulżyć czyjemuś losowi : облегчить чью-л. судьбу; ulżyć komuś w czymś* 'przynieść ulgę w czymś' : *облегчить кого-что; wlewać komuś balsam do duszy / sączyć komuś balsam w serce / w rany* 'przynosić komuś ulgę, pociechę' + *лить кому бальзам на сердце / на раны; czynić, dawać, nieść (w czymś), przynosić ulgę; ulżyć bliźniemu w cierpieniu снимать / снять бремя с кого-л.*

W płaszczyźnie językowo-kulturowej uśmierzanie bólu, goryczy, cierpienia przynosi odwołanie się do osłodzenia *pigułki*, zdjęcia z czyichś ramion ciężącego *brzemienia*, ukojenie przychodzi wraz z wlanym *balsamem* w najczulsze bądź bolące miejsca.

8) Dobro w świetle materiału językowego może być świadczone przez należycie rozumiane 'wstawiennictwo, orędownictwo za kimś, przychyłność, protekcję, poplecznictwo', 'rekomendację, poręczenie, poparcie, fory, łaski', por.:

przemówić, szepnąć słówko za kimś (w jakiejś sprawie) : замолвить словечко (слово) за кого, о ком 'wstawiać się przed kimś wpływowym na rzecz czyjąś, powiedzieć coś w czyjejś sprawie'; *prosić za kogoś / w czyjejś obronie : просить за кого + говорить в пользу кого; brać / przyjąć / trzymać czyjąś stronę : брать / взять / держать сторону кого, чью* 'podzielając czyjeś poglądy, wspierać go w jego działaniach'; *poprzeć czyjeś starania : помочь чьими стараниями + оказывать поддержку / содействие¹⁶;*

ująć się, ujmować się za kimś 'wstawić się za kimś';

¹⁶ Oraz *wkręcić* 'umieścić kogoś w pracy, na posadzie, stanowisku dzięki protekcji, znajomościom' – przykład jednostronnego i pozornego pojmowania dobra.

стоять за спиной у кого 'potajemnie okazywać komuś poparcie, protekcję, obronę'; *оказывать / оказывать благосклонность кому-л.* 'okazać komuś przychyłość'.

9) Koherentne pod względem ekwiwalencji międzyjęzykowej są przykłady wyrażające znaczenie 'umożliwienie, ułatwienie komuś czegoś', por.:

torować / utorować / otwierać drogę komuś do czegoś + прокладывать / пролагать / проторять / пробивать / проложитъ / проторить дорожку / путь кому 'stwarzać sprzyjające warunki do sukcesu, awansowaniu kogoś, do osiągnięcia czegoś' + *открывать / давать / открыть / дать зелёную улицу кому* 'likwidować przeszkody stojące na drodze do urzeczywistnienia czegoś' + *брать / взять на буксир кого* 'przekazując swoje doświadczenie, wiedzę, umiejętności itd. pomagać komuś awansować w pracy, nauce'; *іść, поїхати кому на руку* 'ułatwić komuś coś' + *идти кому навстречу + уступать / давать / уступить / дать дорогу кому* 'umożliwiać komuś osiągnąć coś, awansować w czymś'; *устроить кого хорошо в жизни / на работе* : *устроить кого в жизни / на работе*.

W tym rozumieniu dobra dla innych uwidacznia się przede wszystkim nawiązanie do etymologicznego znaczenia *drogi* jako przestrzeni utorowanej (zob. Lewicki 1998: 280, 283).

10) Pokrewnym rodzajem czynienia dobra jest właściwa 'rada, porada, doradztwo, zachęta':

wesprzeć radą, wspierać kogoś radą + помочь советом; служить комуś радą : давать / дать кому-л. совет.

11) Bogato ilustrowana materiałowo jest kategoria semantyczna 'opieka, troska':

brać / wziąć / przyjmować / tulić kogoś pod (swoje, opiekuńcze) skrzydła : брать под (свое) крылышко кого / держать под (своим) крылышком кого 'troszczyć się; pomagać i opiekuńczo odnosić się do kogoś'¹⁷; *pilnować, strzec jak oka w głowie, jak żrenicy oka : беречь кого-л. как зеницу ока / беречь кого-л. ницце / наче ока своего / зеницы ока*¹⁸; *chuchać i dnu-*

¹⁷ Niekiedy szkodząc mu, gdyż traci zdolność samodzielnego radzenia sobie. Przykład ten i niektóre inne, przytoczone dalej, ukazują subiektywne podejście do dobra osoby świadczącej je innym (por. też przyp. 11).

¹⁸ Żrenica „zyskała w języku hebrajskim poetyckie określenie *iszón ajin* (mały człowieczek oka) lub *bát ajin* (cóрка oka)”, gr. *κόρη ὀφθαλμοῦ* oraz łac. *pupilla oculi* (cóрка oka). „Z tych poetyckich źródeł języka hebrajskiego bierze także początek metonimiczne określenie »żrenica oka«, użyte w Biblii w odniesieniu do ludzi otoczonych szczególnym zatroskaniem i pieczą ze strony samego Boga [...] Ten semantyczno-symboliczny hebraizm został oddany w postaci konstrukcji nieznacznie różniących się leksykalnie: *διαφυλάσσειν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ* (strzec jak żrenicy oka) oraz *φυλάσσειν ὡς κόρην ομμάτων* (strzec, pilnować jak żrenicy oka)” (Kozłowska 2001: 196).

chać na kogoś, na coś 'troskliwie się kimś zajmować' : *холить и нежить кого-л.*; *otoczyć kogoś staraniem* + *mieć staranie o kogoś* 'ogarniać opieką, troską' + *brać / wziąć na siebie zaботу o kom-л.*; *otoczyć kogoś opieką* : *окружать / окружить кого-л. заботой*; *troska o kogoś* : *забота o ком-н.*; *prowadzić kogoś za rękę* : *вести кого за руку*;
nosić kogoś na rękach 'być dla kogoś bardzo opiekuńczym, delikatnym';
zająć się, zajmować się kimś / czymś losem 'zaopiekować się kimś, mieć pieczę nad kimś'; *udzielać opieki komuś; zabezpieczyć komuś życie, czyjeś interesy, czyjś los, czyjś przyszłość*;

przyjmować / przyjąć участие в ком 'pomagać komuś, troszczyć się o kogoś'; *brać kogo-л. na попечение / под опеку / под (свое) покровительство / под (свой) покров*; *не дать в обиду kogo-н.*

Sens 'opieki i troski' o kogoś ujawnia pełną przekładalność kulturowo-językowego osadzenia pojęć *skrzydeł, oczu, źrenicy i ręki*, symbolizujących opiekuńczość najwyraźniej i najmocniej.

12) W przedstawianym otoczeniu sytuuje się postawa 'otwarcia na drugiego, bycia do dyspozycji', por.:

być na każde zawołanie + *быть наготове*; *przyjąć kogoś z otwartymi ramięmi / rękami* 'serdecznie, chętnie, gościnnie' : *принимать / принимать кого-л. с распростёртыми объятиями* + *раскрывать / раскрыть / распростира́ть / распростереть кому-л. (свои) объятия*; *przyjąć kogoś z otwartym sercem* + *с открытым / чистым сердцем принять кого.*

Wymiar dobra wyrażającego się w otwartości na drugiego człowieka znaczony jest pozytywnymi konotacjami niesionymi utrwaloną w obu językach otwartością *ramion, rąk, serca*.

13) W nastawieniu człowieka na czynienie dobra znajduje się też aktywnie niesiona 'pomoc i dobro', 'świadczanie czegoś na czyjś rzecz', por.:

być dla kogoś (komuś) pomocą + *быть поддержкой / опорой / помощью / помощью кому*; *podać komuś / wyciągnąć do kogoś ramię / przyjazną dłoń* 'zaofiarować pomoc' + *подавать / подать кому-л. дружескую руку / руку помощи*; *czynić / robić coś w imię kogoś* 'robić coś dla czyjegoś dobra' : *делать что во имя кого*; *dla czyjegoś dobra* 'dla czyjegoś pożytku, w czyimś interesie' + *mieć czyjeś dobro na względzie* + *хотеть кому-л. добра*; *okazać komuś dobroć* : *делать / сделать кому-л. добро* + *принести / приносить пользу кому-л.*; *udzielać pomocy* : *оказывать / оказывать помощь* + *подавать / подать кому-л. помощь*; *na pomoc komuś бiec / роспешь / рзучиcь* : *бежать / спешить / бросаться / броситься кому-л. на помощь / выручку* : *прибегать / прибегнуть к помощи*

*чѣй-л.; przychodzić komuś z pomocą : прийти / приходит кому-л. на помощь помогать комуś z serca, z całego serca*¹⁹.

Podgrupa ta jest bogato poświadczana materiałem językowym, co przemawia za doniosłością i jednocześnie rozległością społecznego wymiaru pomocy niesionej drugiemu człowiekowi²⁰. Głównym kulturowo znaczącym jej wykładnikiem w obu językach jest *ręka*, konotująca dobrą intencję działania (por. Filar, Głaz 1996: 207).

14) W obrębie pomocy świadczonej innym realnie pozostaje 'wsparcie materialne i hojność', por.:

wesprzeć, wspierać kogoś (w czymś) 'dopomóc komuś, wspomóc kogoś' : оказать поддержку кому-н.; wesprzeć materialnie : оказать материальную поддержку; hojną dłońią / ręką 'szczodrze, obficie' : щедрой рукой давать / раздавать; hojny dla kogoś + mieć hojną rękę : даć / всунуть / oddać coś komuś ciepłą ręką / rączką 'hojnie kogoś obdarować' + дать щедрой рукой что кому;

dać / dawać wsparcie; oficj. udzielać / udzielić wsparcia (komuś) 'wspierać, pomagać materialnie'; wesprzeć biednego, potrzebującego, sierotę, ubogich; wesprzeć kogoś chlebem, kawałkiem chleba, datkiem, jałmużną, ofiarą, pieniędzmi, pomocą, zapomogą; wesprzeć kogoś w biedzie, w chorobie, w niemocy, w potrzebie, w walce, w zamiarach; dać / dawać wsparcie; oficj. udzielać / udzielić wsparcia (komuś) 'wspierać, pomagać (materialnie lub psychicznie)'; wesprzeć żołnierzem, wojskiem; hojny dla przyjaciół.

Pomoc materialna, a zwłaszcza hojność darczyńcy konotuje, podobnie jak w obu wcześniejszych punktach, *ręka* ze względu na jej związek z „dobrą intencją działania”.

15) Wyraźne korelacje z grupą poprzednią uwidaczniają się w zbiorze o znaczeniu 'przysługa, uczynność, usłużność, grzeczność, uprzejmość, dopomożenie, wspomóżenie, posługa, usługiwanie', por.:

proponować usługi : предложить кому-л. свои услуги; nieść, ofiarować, okazywać, świadczyć, wyświadczać usługi 'pomoc, przysługa' + okazywać komuś uprzejmość + zrobić, wyświadczyć komuś grzeczność + przestarz.

¹⁹ Pomoc niechciana znajduje odzwierciedlenie w przykładach typu: *ciągnąć / wyciągać kogoś za uszy* 'wkładać nadmiernie wiele wysiłku w pomaganie komuś, kto nie nadaje się do czegoś, nie umie czegoś' : *тащить / тянуть за уши кого*.

²⁰ Pomoc świadczona drugiemu w najogólniejszym jej rozumieniu bądź w formie bardziej skróconej (pkt 14) jest wyrazistym uobecnieniem dobra w wymiarze interakcji społecznej. por. „Kiedy na przykład człowiek pomaga drugiemu człowiekowi kosztem własnego czasu, odczuwa zadowolenie, które wynika z poczucia akceptacji samego siebie. Realizuje wtedy jednak nie tylko wartość związaną z własnym odczuciem, ale także (właściwie: przede wszystkim) dobro (w sensie dobra moralnego)” (Laskowska 1993: 15–16).

okazać, uczynić, wyświadczyć, zrobić łaskę komuś + сослужить службу кому; okazywać gościnność + przyjąć gościnnie : оказывать / оказать гостеприимство; uczynny dla kogoś : отзывчивый к кому + проявлять / проявить отзывчивость.

przyjąć kogoś łaskawie 'życzliwie'; urządzić + ustawić 'stworzyć komuś odpowiednie warunki do życia, zadbać o czyjąś przyszłość'.

Podane przykłady, jak się sądzi, wskazują raczej na normy grzecznościowe obdarzania dobrem drugiego człowieka aniżeli normy etyczne, a więc wyrażane obyczajem wartości społeczne, pomocnicze dla wartości etycznych (zob. Laskowska 1993: 16–17). Są one przejawem zachowania, a konkretniej postawy grzeczności uchodzącej w naszym kręgu kulturowym za stosowną.

16) Znaczenie 'dzielenia się czymś z drugim' jest utrwalone językowo w licznych jednostkach, por.:

dzielić się z kimś ostatnim kawałkiem chleba : делиться / поделиться с кем-л. последним куском хлеба + dzielić się z kimś każdą łyżką strawy 'pomagać komuś, używając wszystkiego, co się ma, dając co tylko można';

oddać ostatnią koszulę 'oddać wszystko' ≈ odstąpić coś komuś 'zrzec się na czyjąś korzyść' ≈ отрывать / оторвать от себя 'pozbawić samego siebie rzeczy najniezbędniejszych, oddając je drugiemu'.

Istotowość pełnego dzielenia się przywołują w szczególności obrazy tego, co jest człowiekowi najpotrzebniejsze na co dzień, a zarazem ostatnie w naszym posiadaniu: *kawałka chleba* lub innego *jadła* oraz *koszuli*.

17) Niemal zupełnie nie znajduje językowego odzwierciedlenia dobro przez 'udzielenie czegoś, filantropię, charytatywność, dobroczynność, miłosierdzie, ofiarność' oraz 'zapomogę, dożywianie, dofinansowanie', np.:

udzielać schronienia 'dawać schronienie' : дать приют; udzielać jałmużny 'dawać jałmużnę' : подать милостыню;

udzielać noclegu + przyjąć kogoś pod swój dach / na nocleg 'zgodzić się na czyjeś zamieszkanie u siebie, na przenocowanie kogoś u siebie'; świadczyć wiele komuś 'ponosić koszty,łożyć na kogoś'

Odnosnie do punktu ostatniego można przyjąć, iż jest to trudna do realizacji, bo rzeczywista i stała, a nie tylko deklaratywna i przypadkowa, postać dobra dla drugiego człowieka: dobroczynnością w rozumieniu biblijnym jest „to, co czyni miłość na rzecz drugiego”, rozdawnictwo zaś „nie umniejsza, lecz pomnaża to, co mamy” (św. Augustyn 1989: 267, 275)²¹.

²¹ W kontekście różnorodnych form manifestowania się „czynienia czegoś dla czyjegoś dobra” wskazać jeszcze należy na niekiedy zaniedbywaną, jak się wydaje, powinność i praktykę mówienia o kimś dobrze i związane z tym pytanie o możliwość takich zachowań wobec każdego.

* * *

Przeprowadzona analiza ukazuje, że w płaszczyźnie formalnej jednostki zebranego materiału dzielą się zasadniczo na wyrażenia mające w swoim składzie komponent *dobro* lub jego synonimy oraz połączenia wyrazowe, w których w miejsce eksplicytnego składnika *dobro* występują najróżniejsze jego korelatory leksykalno-semantyczne tworzące zasadniczy korpus materiałowy. Dokonany przegląd ważniejszych kategorii semantycznych i zachodzących między nimi zależności implikowanych znaczeniem nadrzędnym 'zrobić coś dla czyjegoś dobra' ukazuje przestrzeń znaczeniową dobroci, a właściwie jej wycinek wyznaczany stosunkiem człowiek–człowiek²², który manifestuje się w następujących cechach elementarnych²³: dobry $\Rightarrow$ 1. dobroć przejawiająca się w stosunku do innych jako cecha relacyjna $\rightarrow$ 1.1. skłonny do pomagania innym $\rightarrow$ 1.2. aktywnie pomagający i $\Rightarrow$ 2. stosunek obiektu i subiekta w przejawach dobroci jako cechy relacyjnej $\rightarrow$ 2.1. jednostronność skierowania dobroci i jej przejawów. Analiza pozwala na stwierdzenie, iż utrwalona językowo postawa człowieka zorientowana na czynienie dobra innym ujawnia wiele możliwych aspektów i form jej manifestacji. Pod tym względem konfrontowane języki nie wykazują rozbieżności. Różnice międzyjęzykowe pojawiają się w odniesieniu do ekwiwalencji konkretnych związków w obrębie poszczególnych kategorii znaczeniowych: oprócz połączeń tożsamy i zbieżnych pod względem strukturalno-znaczeniowym, pojawiają się połączenia właściwe danym językom, uwypuklające swoistość językowych „punktów widzenia” (Bartmiński 1993: 90–108) lub – inaczej mówiąc – prawidłowości w obszarze zależności kulturowo-językowych danej wspólnoty etnicznojęzykowej, tj. ujętych w języku odrębności w kulturowo zdeterminowanym widzeniu świata. Wymiar kulturowego

W związku z tym por. żartobliwe, acz jednocześnie pełne autentyzmu ujęcie tej problematyki w jednej z anegdot przedstawionych przez ks. Jana Twardowskiego: „Ksiądz jezuita tłumaczył, że o każdym trzeba powiedzieć coś miłego. Dla każdego coś dobrego [...] Pewien przekorny chłopiec zaczął się spierać: – Czy można powiedzieć coś dobrego o złodzieju, który zabrał mi walmiana? Ksiądz odpowiedział: – Znam niejednego złodzieja, który nie tylko oddał to, co ukradł, ale jeszcze się wypowiadał i płakał [...] Chłopiec nie dał za wygraną i strzelił z najcięższej armaty [...] – A co można powiedzieć dobrego o diable? [...] – Nawet o diable można powiedzieć coś dobrego – odparł jezuita – na przykład, że we wtorek miał porządnie wyczesany ogon!” (J. Twardowski, *Niecodziennik wtóry*, Kraków 1995, s. 26–27).

²² Według określenia T. Boruckiego, przy czym autor sugeruje, że relacje między ludźmi można przyrównać do sprzężenia człowiek–Bóg (zob. Borucki 1999: 260). Por. też: „[...] dobro jako wartość (uniwersalna) w twórczości dzieci przynależy w pewien sposób do sfery sacrum, o czym świadczą takie wyrazy, jak na przykład: Bóg, modlitwa, święci, zaliczyć do (grona) świętych” (Baran 1996: 72).

²³ W oparciu o rozróżnienie, którego dokonała H. Milejewska (1986: 128–135) na podstawie analizy komponentalnej przymiotników polskich i rosyjskich fundujących pole semantyczne *dobry* / *добрый*.

osadzenia dobroci dla innych w materiale językowym znaleźć można w odwołaniu się do wielu pojęć „obarczonych konotacyjnie”: *duży, nieba, dłoni, skrzydel* itd., ściślej – konotacji ustabilizowanych kulturowo w postaci leksemów. W różnorodnych przejawach obdarzania dobrem drugiego człowieka ujawniają się wartości moralne. Źródła wielu wartości wydzielają się osobno, np. o rodowodzie chrześcijańskim: *A Bóg widział, że wszystko, co uczynił, było bardzo dobre* (Rdz 1,31) oraz zgodnie z nakazem – *Nie będziesz szukał pomsty, nie będziesz żywił urazy [...], ale będziesz miłował bliźniego jak siebie samego* (Kpł 19,18; wg *Biblii Tysiąclecia*)²⁴. Rozważania wypada zakończyć eksplikacjami z medytacji semantycznych Anny Wierzbickiej (1971: 238–239) o dobru i dobroci: „Dobro = to, czego byśmy wszyscy chcieli”²⁵, „Dobry człowiek = człowiek, który jest dla innych ludzi taki, jak byśmy chcieli, aby ludzie byli dla innych ludzi”, rozpatrywany bowiem materiał językowy, i polski, i rosyjski, odzwierciedla obfitość dobra dla innych.

Wykaz źródeł

- Anusiewicz Janusz, Skawiński Jacek (1996), *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa.
 Bąba Stanisław, Dziamska Gabriela, Liberek Jarosław (1998), *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa.
 Daszczyńska Izabela (1984), *Rosyjskie frazeologizmy werbalne i ich polskie ekwiwalenty*, Szupsk.
 Dąbrowska Anna (1998), *Słownik eufemizmów polskich, czyli w rzeczy mocno, w sposobie łagodnie*, Warszawa.
Фразеологический словарь (1986), *Фразеологический словарь русского языка*, ред. Александр Иванович Молотков, Москва.
 Яранцев Рудольф Иванович (1985), *Словарь справочник по русской фразеологии*, Москва.
 Jaszczun Wasyl, Kryński Seymon (1967), *A Dictionary of Russian Idioms and Colloquialisms*, Pittsburgh.
 Petermann Jürgen, Hansen-Kokoruś Renate, Bill Tamara ([1995] 1999), *Russisch-deutsches phraseologisches Wörterbuch*, hrsg. von Josip Matešić, Leipzig.
 Rieger Janusz, Rieger Ewa (1985), *Słownik tematyczny rosyjsko-polski*, Warszawa.
 Rozental Dittmar, Michałkiewicz Cezary (1985), *Wybór idiomów i zwrotów rosyjskich*, Warszawa.
 Skorupka Stanisław (1967), *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.

²⁴ Dodać należy, że „binarna opozycja między dobrem i złem jako centralne zagadnienie aksjologii religijnej najpełniej realizuje się językowo w obrębie domen przestrzeni, mowy i czynu” (Greszczuk 1998: 26).

²⁵ Formuła ta jest niejako przytoczeniem wywodzącego się od Stagiryty stwierdzenia, że dobro jest tym, czego wszyscy pragną i utrzymanego w opierającej się na realizmie interpretacji Tomasz z Akwinu oraz ciągnącej ku subiektywizmowi interpretacji Brentanowskiej (zob. Kowalczyk 1980: 187–198).

Bibliografia

- Baran Zbigniew (1996), *Pojęcie piękna i dobra w twórczości literackiej dzieci*, [w:] *Świadomość językowa – kompetencja – dydaktyka*, pod red. Elżbiety Sękowskiej, Warszawa.
- Bartmiński Jerzy (1993), *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Profilowanie pojęć. Wybór prac*, zest. Jerzy Bartmiński, Lublin.
- Borucki Tadeusz (1999), *Семантическое поле добра и зла в текстах Александра Меня*, [w:] *Русистика и современность. Языкознание*, pod red. Mariana Bobrana, Rzeszów.
- Dziński Seweryn (1997), *Aksjologia. Wstęp do filozofii wartości*, Poznań.
- Filar Dorota, Gład Adam (1996), *Obraz ręki w języku polskim i angielskim*, [w:] *Językowa kategoryzacja świata*, pod red. Renaty Grzegorzewskiej, Anny Pajdzińskiej, Lublin.
- Greszczuk Barbara (1998), *Wybrane zagadnienia w zakresie antynomii leksykalno-frazeologicznych dobra i zła w piśmiennictwie religijnym do XVII wieku*, [w:] *Z Bogiem przez wieki. Inspiracje i motywy religijne w literaturze polskiej i literaturach zachodnioeuropejskich XIX i XX wieku. Zbiór rozpraw i artykułów*, pod red. Piotra Żbikowskiego, Rzeszów.
- Kowalczyk Stanisław ks. (1980), *Podstawy światopoglądu chrześcijańskiego*, Warszawa.
- Koziara Stanisław (2001), *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Kraków.
- Laskowska Elżbieta (1993), *Wartościowanie w języku potocznym*, Bydgoszcz.
- Lewicki Andrzej M. (1998), *Próba profilowania pojęcia droga na podstawie idiomatyzmów języka polskiego*, [w:] *Profilowanie w języku i tekście*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Ryszarda Tokarskiego, Lublin.
- Lewicki Andrzej M., Pajdzińska Anna (1993), *Frazeologia*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Wrocław.
- Marjanik Małgorzata (1997), *Polska grzeczność językowa*, Kielce.
- Milejkowska Hanna (1986), *Przymiotniki polskie i rosyjskie z pola semantycznego 'po zostający w związku z dobrocią'*. Studia i materiały XXIV. Filologia rosyjska 5.
- Nowakowska-Kempna Iwona (1986), *Konstrukcje zdaniowe z leksykalnymi wykładnikami predykatów uczuć*. Katowice.
- Ożóg Kazimierz (1990), *Zwroty grzecznościowe współczesnej polszczyzny mówionej*. Warszawa.
- Pisarek Larysa (1995), *Речевые действия и их реализация в русском языке в сопоставлении с польским. (Экспрессивы)*, Wrocław.
- Polska etykieta...* (1992), *Polska etykieta językowa*, pod red. Janusza Anusiewicza, Małgorzaty Marcjanik, Język a Kultura, t. 6, Wrocław.
- Puzynina Jadwiga (1992), *Język wartości*, Warszawa.
- Robotycki Czesław (1994), *Moralny i strukturalny aspekt „Dobra” i „Zła” w bajce magicznej*, [w:] *Pozegnanie paradygmatu? Etnologia wobec współczesności*, pod red. Wojciecha J. Burszty, Jerzego Damrosza, Warszawa.
- Rowiński Cezary (1994), *Literatura jako zwierciadło konfliktów aksjologicznych*, [w:] *Kategoria dobra i zła w kulturach słowiańskich*, pod red. Teresy Dąbek-Wirgowej, Andrzeja Z. Makowieckiego, Warszawa.
- Schaff Adam (1967), *Język a poznanie*, Warszawa.
- Słownik...* (1978–1981), *Słownik języka polskiego*, pod red. Mieczysława Szymczaka, t. I–III. Warszawa.
- Słownik polskich zwrotów...* (1998), *Słownik polskich zwrotów werbo-nominalnych. Zeszyt próbny*, pod red. Ewy Jędrzejko, Warszawa.
- Słownik stereotypów...* (1996), *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. I: *Kosmos*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin.

- Święty Augustyn (1954), *O naturze dobra*, [w:] Święty Augustyn, *Pisma filozoficzne*, t. 4: *Dialogi i pisma filozoficzne. O muzyce*, przeł. D. Turkowska, *O wierze prawdziwej*, przeł. J. Ptaszyński, *O naturze dobra*, przeł. M. Maykowska, wstępy i komentarze oprac. ks. Wacław Eborowicz, Warszawa.
- (1989), *De doctrina christiana. O nauce chrześcijańskiej*, przekł. i kom. Jan Sulowski, Warszawa.
- Termińska Kamila (1980), *Antonimy dobry i zły jako predykaty zdań wartościujących*, [w:] *Studia gramatyczne*, t. 3, pod red. Romana Laskowskiego, Zuzany Topolińskiej, Wrocław.
- Tokarski Ryszard (1993), *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Wrocław.
- Толковый словарь...* (1998), *Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения*, ред. Галина Николаевна Скляревская, Санкт-Петербург.
- Tomiczek Eugeniusz (1983), *System adresatywny współczesnego języka polskiego i niemieckiego. Socjolingwistyczne studium konfrontatywne*, Wrocław.
- Wartości...* (1991), *Wartości w języku i tekście*, pod red. Jadwigi Puzyniny, Janusza Anusiewicza, Język a Kultura t. 3, Wrocław.
- Wielki słownik...* (1998), *Wielki słownik frazeologiczny polsko-rosyjski i rosyjsko-polski*, pod red. Jurijsa Lukszyna, Warszawa.
- Wierzbicka Anna (1971), *Kocha, lubi, szanuje. Medytacje semantyczne*, Warszawa.
- (1999), *Język – umysł – kultura*, Warszawa.
- Wysoczański Włodzimierz (1992), *Sposoby wyrażania prośby w języku rosyjskim i polskim*, *Studia Linguistica* XV.
- (2003), *Opozycja homo – animal z perspektywy reguł postępowania (na materiale frazemów wybranych języków)*, [w:] *Opozycja homo – animal w języku i kulturze*, pod red. Anny Dąbrowskiej, Język a Kultura, t. 15, Wrocław.
- Zubelewicz Jan (1994), *Elzenberg Henryk Józef Marian. Kłopot z istnieniem. Aforyzmy w porządku czasu*, [w:] *Przewodnik po literaturze filozoficznej XX wieku*, t. 1, pod red. Barbary Skargi, Warszawa.